

Agidáagba-déé kutoluú

Agidáagba-déé n̄ba waagálíná «Káláŋa» ge b̄ika bénzéé «Đikéeniwá». Báagálū Káláŋa né n̄ge beeđée Đancó; n̄na ge baagálū b̄okóni bosúu búu nakúru-daá bán̄yaá n̄naamú s̄is̄i : Kanjaawú. Bán̄yaá Kanjaawú q̄j né, b̄igéé lizóo ge. Kúb̄oní weení weegédé we n̄ibááwu né, ilé ge bán̄yaá Ngí Táágbá Méndee Ngí Táágbá-déé ge buubísi s̄is̄i **Agidáagba-déé**.

B̄owé n̄naamú ge wíre bujóó né; n̄ge baalú Kanjaawú-daá bakpa búu-kiderewu n̄gi d̄ozí n̄na ge boosúu bedée kiyaku bán̄yám kudongolíyóo. B̄owé n̄naamú bilé ... hálí wúrowá n̄owéle iđi kowúrco. Toozo n̄ní Wúro-Kúra izá-daá ge baamu jááma; b̄ika Wúro-Caá-Samá ilé imu Faránsi. Agidáagba-déé n̄ba q̄awaalínáa ge Đancó n̄ba; b̄ika benewáa ge Kóolináa n̄ba, na Kejikáńjó n̄ba; baríŋa, bajaa kúdqum̄ ge.

Agidáagba-déé, na Kóolináa, na Kejikáńjó, bedée s̄ózí wensí bánlám s̄i né, na Đancó n̄ba q̄uđo, baríŋa, bedée s̄ózí kéé kúdqum̄s̄i ge. Đancó n̄ba-déé lizóo ge «Kebíga». A b̄igéé wúro naáru waazí téédi tuń tūnaazáání tidaá, asée Đancó lizóo waawílì kíwíluu téédi tūganáa iyuú batulí s̄is̄i nabúru waalá bedée n̄ní naáru.

Agidáagba-déé qanjá, kowurásı lođo(6) ge beegéđí. Lođo n̄ní waagágúsí ná qoo bedée qanjá. Wúro imú ge bán̄yaá s̄is̄i: Wúro-Bođé, (Baanya-déé).

Agidáagba-déé, qánnáa kowuro-bóóni 4:

1. Wúro-Baanya-déé
2. Wúro-Jobó-déé
3. Wúro-Akoríko-déé
4. Wúro-Kúra-déé

Wúrowá wenbá beeqi kowúrcó qoo qanjá hálí kífadéq dína né, bedéé yırá ndjó; báa weení na idéé kowuro-bcoawú:

Ngí-Táágábá, ilé woozuu ná téédi.

1. Wúro-Jóbó (Wúro-Jóbó-déé)
2. Wúro-Adjóm (Akoríko-déé)
3. Wúro-Kúra (Wúro-Kúra-déé) ilé waamu ná Jáámáwá.
4. Caá-Samá (Baanya-déé) ilé waamu ná Faránsiwá.
5. Wúro-Akóndó (Akóndó-déé) Wúro imú né idéé tóm waalá qóni pááá bidekéena amuuzé. Biiyéle idéé sím-wóró né, idéé níba weeze téédi, káma, waanáázı ıráa bidekéé na cíkó. Báa na sinje wíre kuna ge nyáádála Agidáagba-déé nbóózı sisı: báwılı nya Akóndó-déé, baríŋa bęeyédqı bité.
6. Wúro-Bodé, ilé waagálızí ná téédi. kiderewu-daá. Idéé kowuro-bcoawú ge (Baanya-déé).
7. Wúro-Buraáma (Wúro-Jóbó-déé)
8. Wúro-Akoríko Aláasanı (Wúro Akoríko-déé)
9. Wúro-Kúra Táayiru (Wúro-Kúra-déé). Ilé idíí na ku kowúrcó qj.

Đikééníwá baasí, séeđiwá ndındı ge Agidáagba-déé: Mójlá, Kóoli, Níceé, Sengbewá, Đááruwá, Nɔwócwá, Nánta.

Agidáagba-déé níba-déé kangara né, téédi ríŋa waada ná noj bacáa kí. Bedéé kúbóní ge banýaá sisı: **Búkari-faadíni**. Bedéé kangara kum kínveríi bedéé weezuú na alaafíya-qoozí. Weení ıríŋa sı ilá ırawú juutá ne, kangara kum kínwulíi ku budúu ızíre.

Agidáagba-déé Lızásı:

Agidáagba-déé lızásı kée 5: Kanjaawú, Kúbiyóč, Ñbo-Ñbo, Káńnyáázı, Caá-Buruú,

Kanjaawú nē, kelé kegée fōorōj ge. Cōnjōnjá-déere, bika kozuwáa. A sī baláa ke, kelimbíré céngbála ge bánlaá ke. Amá, kōwená kīwīluu nakúru kánwūlú tēédi-daá. Kángalizíu kadı kedéé naṁ abaalú ge ikóni wéngilím tēédi-daá. Bıdée naṁ imó nē, ína qaańa namíni bedéngęezı. Na kúbónáa wooyuú batılı bulé nē, na bakpa naṁ imó boboná bakálaa ke.

Kúbiyō nē, kelé kegée booniyō-déere ge. Kanjaawú-déé bú naáru nbulé kelé. Wenbí níjnáa bánlaá kanjaawú nē, bulé qvđo ge kam̄.

Ńbo-Ńbo qvđo kée booniyō. Amá, Kanjaawú-déé bú naáru qvđo nbulé. Wenbí níjnáa bánlaá kanjaawú nē, bulé qvđo ge bánlaá kam̄.

Káńnyáázı kelé nē, kedekéé Kanjaawú-déé bú. Kelé kegée búúre ge. Bánlaá ke kelimbíré báa wendé abaalú. Tééwu ge kóngonáa.

Caá-buruú nē, kelé kojčóo ge nyası. Yíkayō dō; bıunyō ade ge bika bungbanáa ısoóddáá. A bını waadála, bunýáa, na bıkálızí kífası. A sī baláa ke, kelimbíré kófulumqę báa wendé ge bánlaá ke. Tééwu qvđo ge kóngonáa, na weezuú na alaafıya.

Tóo, wenbí Agidáagba-déé yáásı kée bı nē nbulé.

Mogoobíya aláa na abaaláa Tem kalaqdáa, tákarakadá kína, kigéé kúnvulísi qáázá-dɔ ge. Kínwilíi qáa caanadóm wentí qáá qájaájaanáa wáalá bɪ ge qédéé t̄eevúlásı woozúu susúu né.

Amá, dénveerím míi sisı: téédi cíkɔ ge qáńbuzı qıñmáa. Bilé né, a weení inyi sisı: iwené bidéé izáfúlúde téédi natúru-rɔɔzí né, wánbuzı ikáñmaa qáa wentí turíjha tiwe né, bıka qibíízi qınyózı qılá nýináa tuiganáa qánlám ti né.

Múgoobú : Caanyáawu Kpeegúúní «Móóru»

Agidáagba-déé kutoluú

« Histoire du village de Aguidagbade »

1ère édition par EDITEM en juin 1986.

2ème édition ressaisie par CLTem en 2024.

Impression numérique sur www.tembiya.net

Dépôt légal 2ème trimestre 2024

Comité de Langue Tem, BP 200, Sokodé, TOGO

Pres.CLTem@gmail.com